

XIX.

Egy mult századbeli történeti adat.

Régi időtől, mondhatnók: felekezetünk keletkezésétől fogva, hátrányunk nekünk, unitáriusoknak, hogy rólunk, s illetőleg hitelveinkről, Erdély határain kívül, sőt az idegen felekezetűek közül többen még azokon belől is, oly keveset tudnak, s hátrányunk — semmi egyebet nem tekintve — már csak azért is, mert e nem tudás, vagy félismeret sok alaptalan feltevésnek, és sokszor még emberi érzetünket is sértő rágalmaknak lett velünk szemben alapja. Mi ugyan az idegen érintkezéstől chinai falakkal magunkat soha el nem zártuk, sőt confessioinkat és kátéinkat — menynyiben hatalmunkban állott — mindig elég készséggel és nyilvánosan terjesztettük; de azért a fennebbi tapasztalatot (talán, mert kátékat és confessiókat olvasni kevés embernek van kedve és ideje), mégis mint tény, úgy vehetjük; s most midőn már minden szerepelni akaró egyéniség, s anynyival inkább minden testület, a maga erkölcsi sulya és életrevalósága bizonyítványaival akar a közvélemény elé lépni, s ott legalább figyelembe vétetését kieszközölni, többé már nem ignorálhatjuk.

Ez indított arra, hogy II. József császárnak Agh István superintendensünkkel tartott beszélgetését a „Keresztény Magvető“ben közöljem; mert ez, a mellett hogy egyház- s némileg még hazai történelmi adatul is szolgál, a menynyiben nevezett uralkodó szabadszelleme gondolkozásmódja és puhatólási tappintatára is jó világot vet, igen alkalmas arra is, hogy az idegen hitfelekezetűeket némely lényegesebb hitelveinkkel megismertesse.

A mi magát az adatot illeti, ezt én Bod Péternek, tordai unitár. közléptanodánk könyvtárában meglevő „Historia Unitariorum in Transylvania“ című, és 1776-ban, Sófalvi József által Leidenben kiadott műve végéhez függesztve talaltam. Az egész beszélgetés $6\frac{1}{2}$ octáv levélre van sűrű és tiszta, de nem éppen hibátlan latin kéziratban leírva, s a már megnevezett munka végén azzal kemény táblában egybekötve. Leírója valószínűleg, s a menynyiben én több kézirat gondos egybevetése után megítheltem, Tók István nevű uni-

tárus theologus ifju lehetett, ki, mint Agh István püspökünk tanítványa, ennek nem egy theologiai művét írta le tollba mondás után, melyek egy része ma szintén nevezett középtanodánk könyvtárában található. Mint okmányt eredetinek ugyan nem állíthatjuk, de azért hitelességéhez mégis semmi kétség sem férhet. Ugyanis:

a.) E beszélgetés Uzoni Fosztó Istvánnak, egyházi főtanácsi levéltárunkban, Kolozsvártt, kéziratban meglevő „Historia ecclesiastica Unitariorum in Transylvania“ című művében is le van írva, habár nem is ily részletességgel; mert abba (Tom. II. pag. 1259) csak Agh István püspökünknek egy Kolozsvártt 1773 jun. 27-én kelt, és Csiki Istvánhoz írott levele van béiktatva, melyben a püspök a megnevezettet a császárnál volt kihallgattatásáról értesítve, lényegesebb pontjaiban annak tárgyát is leírja; e leírás pedig a most közlendő szövegnek nem csak híven megfelel, de sok helyt ennek csaknem szószerinti magyar fordítása.

b.) Ugyanazon mű ugyanazon kötete 1261-dik lapján még egy más levele is olvasható nevezett püspökünknek, melyből adatumunk hitelessége még kétségtelenebb bizonyosságává emelkedik. E levél Siményfalvi János, akkori tekintélyes unitárius pátronushoz szól Szebenbe, melyben mitután leírja a püspök, hogy miként juthattak ő felsége színe elé, egyebek közt így ír: „Én az instántiát porrigálom, és elvevén, a mint szokta, igen gratiose, explikálom brevibus a continentiját, melyre mit felelt ő felsége, és azután micso-da kérdéseket tett, s én miképpen feleltem, ex hoc acclusu, az urak megláthatják. E szavakból kitetszik, hogy e beszélgetést maga a püspök mindjárt leíratta, s azonnal több jelentékenyebb állású egyházi és világi unitárius embernek megküldötte. S így semmi kétség sem férhet ahoz, hogy az előttünk fekvő irat is egy ilyen példány másolata, anynyival kevésbé, mert magam is több oly korosabb unitárius egyénre akadtam, kikkel adatomat közölve, azok azonnal oly okmány másolatát ismerték fel benne, mely valaha az ők kezöken is megfordult, de melyet én ma már egynél sem lelheték fel.

Ezek után azon kijelentéssel, miszerint legtávolabbról sem hiszem, hogy mindenkire nézve valami újat és ismeretlent adhassak, csak is — a fennebb már indokolt — szélesebb körü ismertetésért, közlöm a latin nyelven folytatott beszélgetés egész leírását, magyar fordításban, a mint következik:

Az unitáriusok püspöke beszélgetése, II. József római császár ő felségével, Kolozsvártt 1773 június hava 26-án. 1).

Én Agh István, superintendens, és tisz. Kovácsi Tamás, generális notárius, kihallgatást nyerve, megjelentünk II. József császár ő felsége előtt, hol, a miént szokás, kissé térdet hajtva, megállottunk; és azonnal bényújtám kérelmemet, mondván:

E kérelem, cs. kir. szentséges Felség, a feletti panaszaimat foglalja magában, hogy az ezen erdélyi nagyfejedelemségben felügyeletem alá bizott unitárius ekklezsiák polgártársainktól a törvények ellenére bántalmaztatnak, gyötörtetnek és megkárosítottatnak, s ezen bajainkra orvoslást, a föld leghatalmasabb fejedelme által felállított hatóságoknál, mindeddig nem találhattunk; ugyanazért, ennyi bajunk orvoslását keresni akarva, vagyok kénytelen szent Felséged lábaihoz menekülni.

Ezekre a császár mondá: Hogy történhetnek ezek, mikor a ti vallástok is, éppen mint a többi, bevett vallásnak tartatik?

Ugy van, felelék, és éppen ez az, mi nekünk nagyon fáj, hogy mind ennek daczára bántalmaztatunk.

A császár kérdi: mely dolgokban bántalmaztatottok?

Felelet. Templomaink, parochiáink és egyházi alapunk tőlünk elvételnek; vallásunk gyakorlása, vagyis az isteni tisztelet — némely helyen még a magányzók házánál is — eltiltatik, s egyházunk tagjai mindenütt erővel, intések és fenyegetésekkel, sőt néha még fegyverrel is, a magokétól eltérő hitnek vallására kényszerítettnek.

Császár. Ugy kell lenni, hogy a ti vallástok nem sokban különbözik a helvétek hitvallásától, kiket valamint ágostaiakat, már láttam, de hiteteken levő embereket még mindeddig nem láttam.

Felelet. Vallásunk a hitelvekben (dogma) sokban eltér azokétól.

Császár. De a szertartásokban (ritus) és egyházi énekekben (in cantilenis) talán nem különböztök?

Felelet. A szertartásokban, igenis, megegyezünk a helvétekkel, de nagy különbség van a hitelvekben.

1) Itt az előttem álló kéziratban jun. 16-ka állott; de Agh István, püspök, fennebb ismertetett mindkét levelében, a császár — tulajdonképpen ekkor még csak regens — megérkezését jun. 25., a kihallgatást pedig jun. 26-kára teszi; s így a szövegbeli 16-ot hajlandó vagyok csak számvétségnek tekinteni.

A császár kérdi: melyekben?

Felelet. Ők ama hitcikkelyekhez, melyek a szent iratokban ki vannak fejezve, még sokat hozzá toldottak ¹⁾, mely bővítéseket, mi unitáriusok, itéletünk szerint az üdvösségre szükségesnek nem tartunk.

Császár. Melyek azok?

Felelet. Mi úgy hiszszük, hogy a szent irásban kifejezett valódi háromság az üdvözítés dolgában áll; mert Isten, ama mindenek atyja, s atyja a mi urunk Jézus Krisztusnak, elküldötte fiát — a Jézust — hogy a bűnösöket általa megszabadítaná; ki atyjának mind halálig engedelmeskedvén, felmagasztaltattott, és a szentléleknek ajándokát elvevén, kitölté menyynből az ő apostolaira, hogy azzal eltelvén, a legnagyobb bajok közepette is, az isteni akarat hirdetésében szilárdul megálljanak. És így az üdvözítés dolgában hiszszük az atyát, fiut és szentlelket; de az istenségben az atyát, fiut és szentlelket egyenlő személyeknek nem mondjuk.

Császár. Ti tehát nem mondjátok, hogy a Jézus Krisztus Isten?

Felelet. Jézus Krisztust ugyan Istennek mondjuk, de csak oly Istennek, kit amaz egy Isten, a mindenek atyja, tett urrá és Krisztussá, és a ki következőleg az Istentől nyert hatalommal él és uralkodik ²⁾.

Császár. Mit hisztek hát a szentlélekről?

Felelet. A szentlelket Isten erejének, vagyis hatalmának és ujjának valljuk; de, mert Istennek lelke, nem tanítjuk, hogy amaz atya Istentől külön álló Isten lenne.

Császár. Ugy látszik, hogy Árius is veletek tartott, ki el-kárhoztatott, de hol, nem jut eszembe.

1) Itt a latin szövegből kimaradott az ige: superaddiderunt. Közlő.

2) E felelet is mutatja, hogy az unitáriusok Krisztus istenségét, úgy, a mint azt a szentháromság-hívők vallják, soha sem tanították, sőt már nevüket is onnan kapták, hogy „az isteni szent és legtökéletesebb természetben, vagy fölényben csupán egységet hittek“. L. Székely Sándor, Unitária vallás történetei Erdélyben. 73-ik lap. S ámbár a viszonyok nyomasztó hatása, különösen az 1638 jul. 7-én létrejött „dézsi egyezmény“, (L. ez egyezmény szövegét Bod Péter, „Historia Unitariorum“ pag. 171) következtében a Krisztus istensége, imádása és segítségül hívása bévétetett confessióikba, ezeknek már akkor oly magyarázatot adtak, a minővel egyfelől a józan ész is kibékíthették, másfelől a kor valláseszméi követelményének is eleget tehettek.

A főjegyző felelete. A nicezei zsinaton (In synodo Niceno).

Császár. Mi nem zsinatnak, hanem egyházi gyűlésnek (concilium) hívjuk. De Áriust talán nem égették meg, mint Huszszot?

Felelet. Azt állítják, hogy bele — isteni ítéletre — kipük-kant, de mi e történetet mesésnek tartjuk.

Császár. Mégis megegyeztek-e valamiben az áriánusokkal?

Felelet. Megegyezünk abban, cs. kir. szentséges Felség, hogy az áriánusokkal mi is valljuk, miszerint a Jézus Krisztus minden hatalmát és istenségét nem magától nyerte, hanem az atyától, ki őt Krisztussá és úrrá tette.

Császár. A herrnhuterekkel nagyon megegyezhettek?

Felelet. Azok hitelveikre nézve lutheránusok; csak a kegyesség gyakorlásában (in pietismo) térnek el tőlök, s így valami nevezetes megegyezésünk nincs velök.

Ekkor el akarva távozni, ne hogy alkalmatlanok legyünk, ő felsége parancsolá, hogy maradjunk, és így kérdezett tovább: a keresztség nálatok valami lényeges-e az üdvösségre?

Felelet. A keresztség csak úgy ér valamit, ha üdvözítő hittel köttetik össze, melyre a hitnek kinyilatkoztatása Krisztus intézménye szerint sokat tehet; de hit nélkül semmi fontossággal sem bir.

Császár. Mit tartotok a csecsemők megkereszteléséről, és hogyan keresztelitek meg őket komolyan?

Felelet. Mikor a szülőknek úgy tetszik később, vagy korábban, és a keresztség által Istennek ajánljuk őket.

Császár. Hiszitek-e, hogy ha a keresztviz ráöntése nélkül halnak meg, elkárhoznak?

Felelet. Nem hiszszük, cs. kir. szentséges Felség, ugyanis Isten az ő fenyegetése szerint csak a vétkeket és bűnösöket fogja elítélni; a csecsemők pedig ártatlanok.

Császár. Ha más vallásuak térnek át hozzátok, megkeresztelitek-e?

Felelet. Nem kereszteljük, tudjuk ugyanis, hogy ők már meg voltak keresztelve az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében; és mi is így kötelezzük magunkat a Atyától eredett, a Fiutól kijelentett, és a Szentlélektől megerősített keresztény hitnek vallására; de mások a tőlünk hozzájok átmenőket megkeresztelik.

Császár. Titeket megkeresztelhetnek, mert nem hiszitek az Atya, Fiu és Szentlélek egy Istent.

F e l e l e t. Mi a Jézust Krisztusnak hiszszük.

C s á s z á r. Hátha a ti hitetekre valamely zsidó, vagy török tér át, megkeresztelitek-e?

F e l. Az ilyenek, Krisztus parancsa szerint, kötelezettenk arra, hogy magokat a keresztség által keresztényeknek nyilvánítsák, s azért őket megkereszteljük.

C s á s z á r. A szent vacsorának tulajdonítottok-e bizonyos jelvényezést (aliquam umbram)?

F e l. A szent vacsorában, Krisztus parancsából, a megtöretett kenyeret eszszük Krisztus — érettünk halálra kínzatott — testének emlékezetére; és a pohárba kiöntött bort iszszuk, Krisztusnak a mi bűneink bocsánatáért kiöntetett vére emlékezetére.

C s á s z á r. Hiszitek-e, hogy mindazok elkárhoznak, a kik nincsenek a ti hitvallástokon?

F e l. Ámbár tudjuk, hogy a többi keresztények Jézus Krisztusnak a szentírásban kijelentett üdvözítő tanához sokat hozzáadtak, melyekről mi nem hihetjük, hogy az üdvösségre szükségesek volnának; mindazonáltal, mivel Jézus Krisztus üdvözítő hitét hiszik és vallják, azt tanítjuk, hogy mindazok üdvözülni fognak, kik Istennek a Jézus Krisztus által kijelentett parancsolatai szerint folytatják életüket, legyenek akár katolikusok, akár lutheránusok, akár helvét-hitvallásuak, vagy bármely más felekezetbeliek.

C s á s z á r. Mi másképpen szólunk; ugyanis azt mondjuk, hogy senki sem üdvözülhet, ki nem él a római (katolikus) hitben, de nem lenne rossz, mindenkinek megengedni azt a képességet, hogy választhassa azt az utat a menybe menetelre, a mely neki tetszik.

Ezeket hallva, bátorságot vettem unitária vallástételünk egy példányát ő felségének bényujtani; ki is a példányt kegyesen elfogadván, így szólott:

C s á s z á r. Engem ugyan meg nem téríttek?

F e l. Távol legyen, cs. kir. szentséges Felső, hogy felségedet az igazságtól eltéríteni ¹⁾ akarjam, sőt inkább e vallástételünk bényujtásával azt vettük célba, hogy ismerje meg felséged, mi nekünk, unitáriusoknak, valódi vallástételünk, hogyha talán akadnának majd némelyek, kik minket felséged előtt gyűlölttekké akarnának tenni, tudva ²⁾, mi a mi valódi hitvallásunk, az igaz ösvényről el ne téríhessék.

1) Innen is kimaradt az ige: pervertere. — 2) Innen megint: sciens, vagy meminens.

Császár. A haldoklók hogy oldoztatnak fel nálatok?

Fel. Ha komoly bűnbánatot tartottak, az isteni ígéret erejével igérjük jövő felmentetésöket az Istentől, ki ismeri az emberek szívét; más különben mi a halálra készülöket fel nem oldozzuk.

Császár. Meg vagytok-e elégedve, ha a vétkezők vétkeiket csak Istennél vallják meg?

Fel. Minden esetre, felséges császár, és így a fülbe gyónást szükségesnek nem itéljük; ha mindazonáltal megtörténnék, hogy valamely barátom az ő vétkét nekem megvallaná, a végre, hogy bünei bocsánatáért az Istennél közbenjárjak, érette könyörögni el nem hanyagolom, sőt ezt kötelességemnek tartom.

Császár. Hiszitek-e a feltámadást és az örökéletet?

Fel. Igenis, hiszszük mind az igazak, mind a gonoszok feltámadását, és a feltámadás után örökéletét mind azoknak, kik a Krisztusban kijelentettekét bévették.

Császár. Nálatok talán nincsenek mágnások, hanem csak más nemesek?

Fel. Vannak mágnások is. S midőn a császár mondá, hogy nincsenek, s én elmondám a mágnások neveit, értettem azok utódaít, kik eddig kormányzéki és más főhivatalokat viseltek.

Császár. Kik azok?

Fel. A Dániel, Toroczky, Suki, Horváth, Henter, Biró, Sándor, Maurer és Simon családok, és némely mások. Ezeket mondva, kimutattam az ezen fejedelemségbeli családtyák számát, 1772¹⁾, a lelkek számát pedig körülbelöl 30,000-ben. Mit mihelyt megtekintett a császár, mondá: így egy családtya házában alig van 4 lélek.

Végre kérdé a császár. Hát könyörögtök-e értem?

Felelet. Oh igenis, cs. kir. Felség, eddig is könyörögtünk, ma a reggeli könyörgés óráján is könyörögtünk, s ezután is könyörögni fogunk.

Császár. Legyen anynyi sikere könyörgésteknek, a mennyi csak lehet!

Fel. Hiszszük, hogy a mi könyörgésünk hasznára lesz felégednek!

1) E szám 1772 vagy el van véteve, vagy kimaradt még egy más szám előle, s ez csak az öszszeszámlálás évét jelenti, különben nem lenne értelme a császár megjegyzésének: „így egy családtya házában alig van 4 lélek“.

Ezek után az oly hoszszas és kegyes fogadtatás után, magunkat ő szent felsége kegyelmébe ajánlva, ő felsége színe elől kegygyel halmozva (valde gratiose) távoztunk el, örömmel könyörögve Istenhez ő szent felsége boldog életeért és kegyes kormányzásáért.

Közli

V á r a d y K á r o l y ,
tordai igazgató-tanár.

XX.

A háromszázados jubileumhoz.

E kötet első iveri már ki voltak nyomva a f. évi augustus hó 30 és 31-dik napjain Tordán tartott közönséges zsinati szent gyűlés előtt, melyhez háromszázados évfordulati ünnepélyünk központi, vagy főrésze volt kötve; ez okból első cikkünkhez kiegészítésül itten kell utólagosan pótolnunk ez emlékezetes zsinat leírását. Arra nem számítunk, hogy a benső lelki örömmel azt az átható nyilatkozatát, s azt az élénk lelkesültséget, mely e népes gyűlést a jelen voltak előtt felejthetetlené tette, elég híven festhessük, hiszen az élet legszébb jelenetei legkevésbé visszaadhatók! mindazáltal az utódok iránti kötelességünk, ha csak röviden s gyenge vonásokkal is, leírni egy oly ünnepélyt, hol egy hazai hitfelekezet, három száz év sanyarúságát felejtve, talán először fejezhette ki szívének örömét hangosan, tartózkodás nélkül. De szép volt ez ünnepély azért is, mert az ünneplő iránt a hazai többi felekezetek testvéries érzülete oly nemesen nyilatkozott, miként az Európában talán ma is páratlan jelenség, s ennyiben e sorok egy hazai szélesebb érdekű történeti ténytet jelölnek.

A zsinat megnyitását megelőzőtt napon aug. 29-kén, délután, több szekérből álló díszes kísérettől követte, **K r i z a** János, érdeemes püspökünk, kit útközben is a túriak és komjatszegiek megyei szolgabíró, **C s i p k é s** Albert, vezetése alatt üdvözöltek, Torda felé közeledvén, a Dobogón lovas banderium által fogadtatott, melynek élén Torda főhadnagya (polgármestere), **S z i g e t h i** Cs. Sándor, üdvözölte, a város örömét fejezvén ki, hogy e nevezetes ünnepély kébelében határozottatott megtartatni; s egyszersmind ígérte, hogy a város lakói valláskülönbőség nélkül versenyeznek a vendégek szives fogadásában. A püspök ur hosszu, megható beszéddel felelt.

A harangok minden toronyban zúgtak. A díszmenet, kocsik s lovasság hosszu sora közeledett a városhoz, s az utczákon üdvözölő nagy sokaság közt haladt végig. Püspök úr szállására érvén, a városi tisztség ugyancsak a főhadnagy vezérlete alatt, nyomában a